

Π. Τριγάζη-Ε. Παπαδημητρίου, *Αγαπητέ Αϊνστάιν*, Ταξιδευτής, 2005, σσ. 107

Αναλαμβάνοντας αυτό το βιβλιογραφικό σημείωμα, διαπίστωσα πως το μικρό βιβλίο *Αγαπητέ Αϊνστάιν* των Π. Τριγάζη και Ε. Παπαδημητρίου μου ήταν ήδη, κατά κάποιον τρόπο, γνώριμο και αγαπητό: περιείχε σαν έναν άξονά του το πολύ γνωστό άρθρο του Αϊνστάιν (1949) «Γιατί ο Σοσιαλισμός;», που είχα παλιότερα μεταφράσει από τα Γαλλικά για την *Ουτοπία* (Μάιος-Ιούνιος 1994). Θυμήθηκα ακόμη ότι πολύ παλιότερα είχα μεταφράσει ένα βιβλίο του Banesh Hoffmann, φυσικού και συνεργάτη του Αϊνστάιν, που αναφερόταν στο έργο του αλλά στον τίτλο του είχε τη λέξη επαναστάτης¹.

Και όχι άδικα! Ο Αϊνστάιν υπήρξε επαναστάτης στη Φυσική διότι, αντιμετωπίζοντας τα ίδια κρίσιμα προβλήματα με άλλους μεγάλους της εποχής του (Η. Lorenz, Η. Poincaré), οδήγηθηκε ο ίδιος σε συμπεράσματα –που και αυτοί εν μέρει είχαν ποσοτικά προσεγγίσει– ξεκινώντας από την εντυπωσιακή ανατροπή βαθύτερων, θεμελιακών εννοιών –απόλυτου χρόνου και χώρου– που είχαν καθιερωθεί και παγιωθεί στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης. Όμως επαναστάτης ήταν ο Αϊνστάιν και στην αντιμετώπιση των δεινών κοινωνικών προβλημάτων της ταραγμένης εποχής του – του καιρού δυο παγκόσμιων πολέμων.

Στις δικές μας μέρες της τυραννικής, συχνά κοντόφθαλμης, εξειδίκευσης, αντηχεί περίεργα ότι ένας κορυφαίος των θετικών, «σκληρών» επιστημών διέθετε πολύτιμο χρόνο για μελέτη σε βάθος κοινωνικών προβλημάτων. Μελέτη συστηματική, που επι-

πλέον δεν σταματούσε εκεί αλλά μετασχηματιζόταν σε κοινωνική και πολιτική δράση – κάτι ακόμη πιο ξένο στον σημερινό πολίτη, άβουλο θεατή μιας μοιραίας ροής των πραγμάτων.

Ο ίδιος, βέβαια, ο Αϊνστάιν, με τη χαρακτηριστική σεμνότητα του αληθινά μεγάλου, δεν παύει να δηλώνει πόσο ανεπαρκή θεωρεί τη διαπραγμάτευση των κοινωνικών προβλημάτων που επιχειρεί, όχι μόνο γιατί δεν είναι «ειδικός», αλλά και γιατί θεωρεί ότι αυτά είναι ασύγκριτα πιο δύσκολα από τα προβλήματα της Φυσικής. Μια αναγνώριση πολύ διαφορετική από την αλαζονεία που συχνά χαρακτηρίζει τους ανθρώπους των «αυστηρών» επιστημών – μια περιφρόνηση για ό,τι είναι ξένο από μαθηματικό και πειραματικό έλεγχο. Θυμόμαστε πάντως τη στάση του Αϊνστάιν και για τη δική του επιστήμη, εκεί όπου η συμβολή του ίδιου υπήρξε μοναδική: η Αλήθεια μοιάζει με άγαλμα στημένο στην έρημο, όπου κάθε στιγμή κινδυνεύει να θαφτεί κάτω από κινούμενη άμμο!

Βλέπουμε, λοιπόν, έναν Αϊνστάιν που, μολονότι αναγνωρίζει τις τεράστιες δυσκολίες των κοινωνικών προβλημάτων, αγωνιά γι' αυτά, νιώθει πως οι καιροί δεν περιμένουν, κάνει διαγνώσεις και προχωρεί σε προτάσεις-λύσεις. Έτσι διαβάζουμε (σ. 30), για ό,τι μοιάζει να είναι η βαθύτερη αιτία των δεινών μας: «οι άνθρωποι, φυλακισμένοι, χωρίς να το γνωρίζουν, στον εγωισμό τους, αισθάνονται ανασφαλείς, μόνοι και στερημένοι από την απλή και ανεπιτήδευτη απόλαυση της ζωής». Και από εκεί σημα-

δεύει την αναγκαία αλλαγή σε προσωπικό επίπεδο (σ. 29): «να χαιρέσαι με τις χαρές των άλλων και να υποφέρεις μαζί τους – αυτός είναι ο καλύτερος οδηγός για τον άνθρωπο», ή, πάλι, «μόνον αν ζεις για τους άλλους, αξίζεις να ζεις».

Δεν σταματά όμως εκεί! Αυτός που σε όλη του τη ζωή πάσχισε για την επιστημονική γενίκευση –από την Ειδική Σχετικότητα στη Γενική Σχετικότητα και από εκεί στη Γενική Θεωρία Πεδίου, που ποτέ δεν έφτασε– προχωρεί σε μια γενική πρόταση-λύση, σε διαπροσωπικό πια επίπεδο. Αυτός που ήταν «ξένος» στην Αμερική –όπως ήταν ξένος και συγχρόνως πολίτης παντού!– βλέπει σαν μοναδική λύση την κατεπείγουσα ανάγκη να εργαστεί κάθε υπεύθυνος άνθρωπος για την εγκαθίδρυση μιας παγκόσμιας κυβέρνησης (σ. 98, 100). Όχι μιας αναιμικής Κοινωνίας των Εθνών –και αργότερα του δουλικού ΟΗΕ– αλλά μιας ουσιαστικής σύντηξης των εθνικών εξουσιών, όπου όμως οι λαοί θα διατηρούσαν τα χαρακτηριστικά τους και, κυρίως, το άτομο θα απολάμβανε ελευθερία και ίσα δικαιώματα.

Για την επιμονή του στη σημασία του προσώπου, διαβάσουμε ακόμη (σ. 54): «Χαρακτηριστικό γνώρισμα της στρατιωτικής νοοτροπίας είναι ότι μη ανθρώπινοι παράγοντες (βόμβες, βάσεις, όπλα, πρώτες ύλες κ.λπ.) θεωρούνται σαν ουσιαστικοί, ενώ το ανθρώπινο ον, οι επιθυμίες και οι σκέψεις του, με μια λέξη οι ψυχολογικοί παράγοντες, θεωρούνται πως δεν έχουν καμιά σημασία».

Η φράση αυτή μου θύμισε τον θαυμασμό που ο Αϊνστάιν έτρεφε για τον Ντοστογιέφσκι: «Μου δίνει περισσότερα από κάθε άλλον στοχαστή, περισσότερα κι από τον Gauss»². Η σχέση που συνέδεε τους δύο στοχαστές ήταν η βαρύτητα της ψυχολογίας απέναντι στην οποιαδήποτε ιδεολογία. Οι

ήρωες του Ντοστογιέφσκι *κατέχονται* απόλυτα από μια ιδέα, όποια κι αν είναι αυτή, ενώ τους φλέγει το πάθος του τελικού συμπεράσματος. Και, αντίστοιχα, στα κοινωνικά του γραπτά ο Αϊνστάιν δεν ήταν ρομαντικός ιδεολόγος της ειρήνης, αλλά κομιστής συγκεκριμένων προτάσεων, παρατηρήσεων και προβλέψεων.

Τέτοια δείγματα οι συγγραφείς έχουν εύστοχα επιλέξει στον περιορισμένο χώρο του βιβλίου τους. Π.χ., στη σ. 43 διαβάζουμε μια πολύ λίγο γνωστή «λεπτομέρεια» στην ιστορία της συμμετοχής του Αϊνστάιν στο πρόγραμμα κατασκευής της αμερικάνικης ατομικής βόμβας. Είχε πράγματι υποσχεθεί στον Ρούζβελτ να συνδράμει στην κατασκευή της ώστε να προλάβουν τη φασιστική Γερμανία, όμως είχε θέσει ως όρο η πρώτη δοκιμή να γίνει σε ένα ερημονήσι και αφού έχουν προσκληθεί οι επιτελείς Γερμανίας και Ιαπωνίας να παρακολούθησουν την έκρηξη! Ο Ρούζβελτ πέθανε, ο Τρούμαν χαρακτήρισε τον Αϊνστάιν τρελό και το ολοκαύτωμα της Χιροσίμα ακολούθησε...

Το ίδιο ρεαλιστικές είναι κάποιες παρατηρήσεις του, όπως (σ. 54): «Πρέπει να ομολογήσω ξεκάθαρα πως η εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών, μετά τη λήξη του πολέμου, μου θυμίζει πολλές φορές, με μια ακατανίκητη δύναμη, τη στάση της Γερμανίας του Γουλιέλμου του Β'...». Και ακόμη είδα (σ. 56) να επαληθεύεται στις μέρες μας μια εφιαλτική του πρόβλεψη: «... Η στρατιωτική νοοτροπία της εποχής μας είναι ακόμη πιο επικίνδυνη από παλιά, διότι τα επιθετικά όπλα έγιναν πολύ πιο ισχυρά από τα αμυντικά. Έτσι η αντίληψη αυτή οδηγεί αναγκαστικά στον προληπτικό πόλεμο και στην κατάργηση των δικαιωμάτων του πολίτη». Αυτό που ίσως δεν προέβλεψε ήταν η συβαριτική αδιαφορία μας γι' αυτό που γίνεται γύρω μας.

Αν τώρα έκλεινα εδώ αυτό το σημείωμα, σίγουρα θα είχα διαπράξει μεγάλη αδικία! Ο τίτλος *Αγαπητέ Αϊνστάιν* προέρχεται από την επιστολή (σ. 36) που του απηύθυνε στις 11 Φεβρουαρίου 1955 ο φιλόσοφος Μπέρτραντ Ράσσελ, προτείνοντας τη συγκρότηση μιας ομάδας έξι κορυφαίων επιστημόνων –με τον Αϊνστάιν επικεφαλής– που θα διακήρυττε την αποχή από κάθε εξοπλιστικό πρόγραμμα. Το μικρό, λοιπόν, αυτό βιβλίο δίνει με ντοκουμέντα τον σπουδαίο αγώνα του Ράσσελ – φιλοσόφου που δεν διστάζει να μπαίνει φυλακή για την υπόθεση της ειρήνης.

Τέλος, το βιβλίο διαθέτει μια εισαγωγή του J. Rotblat (Νόμπελ Ειρήνης, 1995), του Πολωνού φυσικού, του μόνου που παραιτήθηκε από το σχέδιο Μανχάταν – και τελικά αφιερώθηκε στην πυρηνική ιατρική.

Ανάμεικτα συναισθήματα μας συντροφεύουν κλείνοντας το βιβλίο: κάποια ένοχη ντροπή για την αδιαφορία μας άλλα και μια αισιοδοξία πως κάθε τόσο ξεπετάγεται ένας Αϊνστάιν ή ένας Ράσσελ. Και ίσως τότε, όπως έλεγε εκείνος ο Ηράκλειτος, «ένας κάνει για μύριους, αν είναι άριστος»³.

Νίκος Ταμπάκης

Σημειώσεις

1. Banesh Hoffmann, *Αϊνστάιν, Δημιουργός και Επαναστάτης*, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 1982.
2. Boris Kouznetzov, «Αϊνστάιν και Ντοστογιέφσκι», *Εποχές*, Απριλίου 1967, σ. 303-310.
3. Ηράκλειτος, απόσπ. [49], D.K.